

KRÓNIKA

BURÁNY NÁNDOR

A pozsonyi *Irodalmi Szemle* januári számában rendkívül érdekes kérdésekkel foglalkozó cikket olvastunk Kardos István tollából: A csehszlovákiai magyar társadalom a szociológia tükrében. Több kérdést felvet, s itt most lehetetlen akár felsorolni is mindent, ezért csupán egyre térünk ki. A csehszlovákiai magyar nemzetiség sajátos etnikai jegyeit kutatva megállapítja, hogy ennek tudati világát alapvetően befolyásolja négy történelmi-társadalmi esemény:

„a) 1918, amikor a Nagyantant-hatalmak szándékának következtében, hogy az októberi forradalom hatására kialakult magyarországi (főképpen budapesti) forradalmi helyzetet likvidálják — bennünket az éppen megalakult cseh-szlovák nemzeti államnak kikiáltott államhoz csatoltak, s így kisebbségi sorsba kerültünk. Lényegében az imperialista nagyhatalmak áldozatává váltunk...

b) 1938-ban, amikor egy polgári demokratikus társadalmi légkörhöz szokott, a társadalmi igazságra már különben is érzékeny mi voltunkban újból „rólunk, de nélkülünk” döntöttek, s visszacsatoltak a Horthy-féle Magyarországhoz, mondanom sem kell, hogy az anyaország meglehetősen mostohán kezelt bennünket. A második történelmi pofont az anyaországtól kaptuk.

c) 1945—1947: kollektív bűnhődés, kitelepítés, deportálás, legelemibb emberi jogainktól való megfosztottságunk, szellemi elitünk szinte teljes elvesztése, s az abszurd kényszer — a reszlovakizálás...

d) 1968 tavasza és nyara, a szlovák értelmiség jelentős részének nacionalista támadása. Újabb paradoxon...”

Ezek után felsorolja azokat a nyomokat, amelyeket az említett történelmi események a csehszlovákiai magyarság tudatvilágában hagytak, majd folytatja a sajátos etnikai jegyek vizsgálatát. A következő gondolatát érdemes idézni:

„Kettős nemzeti „mi”-tudat él bennünk. Nyelvünk, történelmi múltunk, nemzeti kulturális hagyományaink — stb. — az egységes magyar nemzethez kapcsolnak bennünket. Ugyanakkor hazai viszonyaink, kulturális, gazdasági, politikai problémáink — stb. — a hazai magyar nemzeti tudatot táplálják. Az össznemzeti „mi”-tudat ápolásában az említettekén kívül három nagyon aktív tényezőt emelek ki: a magyar rádió adása, a magyar TV s a magyar sportsikerek. A szlovák nemzettel való permanens kapcsolataink s nem utolsósorban az a tény, hogy a magyar kormány évtizedek óta nem vagy csak alig törődik velünk, a tudati elkülönülést fokozza. Azt hiszem, hogy a turistaforgalom következtében fokozódó személyes kapcsolatok is inkább a „másságunkat” tudatosítják, s nem az össznemzeti tudatot erősítik. Érdekes felfigyelni arra a jelen-

ségre is, hogy úgy érezzük, mintha más országok kisebbségi magyarjai lelkiségben közelebb állnának hozzánk...”

Csak néhány gondolatot idéztünk Kardos István cikkéből, ezek s még sok más állítása is rendkívül érdekes lehet számunkra is. Megállapításai között ugyan nem egy akad, amivel nem egyezünk, de ennek ellenére, vagy éppen ezért is, kölcsönös haszonnal járhatna a felvetett kérdésekről szervezett eszmecsere.

*

Január végén egyhetes filmszemináriumot tartottak Újvidéken, nyelv- és irodalomszakos tanároknak, s az volt a célja, hogy elősegítse a filmművészet erőteljesebb behatolását az iskolákba. Eddig ugyanis a hetedik művészet szinte teljes mértékben hiányzik a tantervekből, s általában az iskolák oktatói-nevelői tevékenységéből. Ez viszont szinte hihetetlen, s alig lehetne elfogadható magyarázatot találni a mostani állapotokra.

Tanítanak irodalmat, zenét, képzőművészetet, s ha nem is külön tantárgyként, de bizonyos mértékben minden művészet képviselve van az iskolák tananyagában. Éppen csak a filmművészet iránt nyilvánul meg mostoha viszony. Igaz, hogy ez a legfiatalabb művészet (tehát ki kell, hogy várja a sorát), tény azonban, hogy a diákifjúság körében a legnépszerűbb is. Ez közismert tény, senkinek sem kell bizonygatni, a fiatalság látogatja legtömegesebben és leghűsegebben a mozielőadásokat. Nem kétséges az sem, hogy a filmek, filmhősök, pozitív vagy negatív mintaképek nagymértékben befolyásolják a fiatalság arculatának a kialakulását, ezt tudva magától értetődik az igény, hogy az iskola, amennyire teheti, segítsen tanulóinak megérteni a filmalkotásokat, előkészítse őket egy-egy film művészeti értékének, mondanivalójának megértésére. Éppen mert a gyerekek szívesen mennek moziba, az iskola (azaz a társadalom) számára kiváló alkalom kínálkozik, hogy a filmek megfelelő tolmácsolásán keresztül is kedvező irányban befolyásolja az ifjúság fejlődését.

Az iskola mégis mintha ellenállna. Legalábbis így volt eddig. Nem nyitott kaput a filmnek. Most ez az újvidéki filmiskola mintha fordulópontot jelentene. A tanárok és előadók rendszeres képzésével lehetőség nyílik arra, hogy a filmművészet végre bevonuljon az iskolapadokba is, s a filmesztétika meg a filmművészet értékei közelebb kerüljenek a fiatalokhoz.

*

„Az utóbbi hónapokban, a romániai magyar színházak ügyével-bajával foglalkozó, megnőtt számú és éles, bíráló hangú cikkek visszatérő kérdése: egyik hazai magyar színház se legyen »utánjátészó«, a műsorokban minél több eredeti (lehetőleg hazai is!) s minél több országos ősbemutató szerepeljen” — olvassuk a romániai *Előre* egyik számában, s mert a főnti sorokban fölvetett kérdés a mi színházi viszonylatunkban is érdekes, idézzük még az alábbi sorokat is:

„Az az áldatlan »te is játszod, én is játszom, mi is játsszuk« darabátvételi láncreakció, mely éveken keresztül laposította a műsorokat, bénította a színházak arculatának kialakulását, kedvetlenítette a színészeket, lökte az előadásmásolás fortélyai felé a rendezőket, akarva-akaratlanul, mintha kissé oldódóban lenne. Legalábbis Sepsiszentgyörgyön, ahol három országos ősbemutató után (csak az új évadról beszéllek!) Krleža Agóniája, D. D. Popescu Caesar-ja és e sorok írójának Mikes-e után, hetek óta egy negyedik, sőt egy ötödik ősbemutató próbái folynak.”

A cikkíró külön kiemeli, hogy az egyik bemutatásra készülő darab nem más, mint Faulkner *Rekviem egy apácaért* című drámája, melyet Albert Camus írt át színpadra. Mire ez a jegyzet megjelenik, már eldől, milyen sikert hozott a sepsiszentgyörgyi bemutató. Biztos, hogy „a Faulkner—Camus dráma súlyos, talán a könnyebb »étekhez« szokott közönséget nem csalogató, mondanivalójában, légkörében, gyötrelmes életidézésében »nehéz mű«, s mint előadás vizsgáztat rendezőt, színészt, sőt nézőt is.”

Éppen ezért, mi is kíváncsian várjuk, milyen eredménnyel tud megbirkózni egy (nem bántó értelemben, s nem lekicsinylőn) vidéki kisebbségi színház ezekkel a modern darab által támasztott követelményekkel.

*

Valószínűleg nagyon kevesen hallottak közülünk a La Chaux-de-Fonds-ban az óragyárosok által alapított Club 44-ről, s arról, hogy a klubesteken olyan jelentős egyéniségek is szerepeltek (előadók vagy vitapartnerek), mint Sartre, Marcuse, s hogy az egyik januárvégi rendezvényen fellépett Maurice Béjart, korunk egyik legnagyobb koreográfusa is.

Ez a marseille-i születésű, viszonylag fiatal koreográfus a balettművészetben már rendkívüli eredményeket ért el. Itt azonban nem műveivel, művészeti sikereivel kívánunk foglalkozni. Fontosabbnak tartjuk idézni néhány gondolatát, amit a mai balettről, de elsősorban korunk és a balett viszonyáról mondott.

„Egy koreográfus csak a művein keresztül tudja magát kifejezni — mondta. — Én egy táncnyelvet próbálok kialakítani, amely tovább megy annál, amit a szó kifejezhet, egy táncnyelvet, amelyik ha akarja, zene nélkül is kifejezheti magát. Mert nekem a tánc önmagában már zene.”

Ennél is érdekesebb, amit Béjart előadása végén a beszédhez való viszonyáról mondott, s arról, miért lett balettművész:

„Én félek a beszédétől. Ez elválaszt, szétvág. A szavak korrumpálódtak. Ma már nem lehet szerelmi jeleneteket írni a színháznak, de táncolni lehet őket. Ahol a szó megszűnik, kezdődik a tánc. Itt a balett esélye. A balett a huszadik század művészete, mert ez a test művészete egy olyan században, amelyik újra felfedezte a testet. Azután: a balett még fiatal művészet, amelyet nem terhel annyira a történelem, mint a zenét vagy az irodalmat: mit lehet ott még írni, mit nem írtak már meg?”

Egy-egy ilyen idézet után azt szokták mondani, érdemes elgondolkozni rajta. A balett népszerűsödéséről, felvirágzásáról azonban annyira biztató hírek érkeznek, hogy Béjart állításán: a balett a huszadik század művészete, már nem is kell gondolkodni, a gyakorlat már igazolja. Túl banális lenne a következtetés, az asszociáció, de olvasás közben ez jutott eszünkbe, s ideírjuk: ha már a beszéd elválaszt, a balett „nyelvét” viszont mindenki megértheti, nemzetiségre való tekintet nélkül, nem nyújt-e éppen ez is egy esélyt a balett számára itt Vajdaságban? ...

*

Nemrég arról értesültünk, hogy mintegy nyolcvan különféle mű jelent meg Franciaországban a tavalyi májusi eseményekkel kapcsolatban. Elképesztően nagy szám ez, még akkor is, ha tudjuk, hogy földrészünk e régi kulturális központjában más témáról is, az eseményektől függetlenül is, rengeteg könyvet kiadnak. Hogy ennek a számnak a jelentőségét, igazi súlyát érezhessünk, emlékeztetünk arra is, hogy ezeket

a nagyrészt politikai jellegű kiadványokat nyilván nem állami szubvenciók segítségével adták ki, hanem a kiadók alighanem elsősorban az olvasók érdeklődésére számítottak. A nyolcvan című tehát ki kellene, hogy fejezze nemcsak a kiadók élénk aktivitását, hanem az olvasóközönség rendkívüli érdeklődését is a párizsi egyetemisták és a munkásság megmozdulásai iránt. Annál is inkább valószínű ez a mindenképpen biztató jelenségre utaló feltevés, mert a szóban forgó könyvek összesen mintegy kétmillió példányszámban kerültek forgalomba. A politikai események tudományos megvilágítása iránt megnyilvánuló ilyen roppant érdeklődés mintha azt bizonyítaná: Ilyen vagy olyan formában, napról napra mind határozottabban megnyilvánul, hogy az egyszerű emberek sajátjuknak érzik a társadalmi, politikai történéseket, mindinkább felébred bennük az érdeklődés az események közötti összefüggések iránt, igényt tartanak ezek megértésére, s a megértés után talán a formálásra is...

*

Annyit írnak és beszélnek nálunk, különösen az utóbbi időben, a közművelődés pénzelésének a kérdéseiről, hogy igazán fölösleges lenne itt a sok meglevő mellett újabb elméletekkel szaporítani a szót. Nem is akarom sem az eddigi megoldásokat bírálni, sem az újabb javaslatok számát növelni. Azt hiszem mégis, jelezni kell itt, hogy a pénzelési módokról folyó több mint egyéves vitával végetért egy szakasz, mondhatnám úgy is, hogy a kultúra pénzeléséről szóló törvény meghozatalával egy fontos állomáshoz érkeztünk. Persze, dilemmák és megoldatlan kérdések ezután is lesznek, maradtak is, újabbak is keletkeznek; ez természetes. Magától értetődik az is, hogy kultúránkban nem csak a pénzelés körül akadnak megoldatlan kérdések, s hogy a több pénz még nem jelent okvetlenül jobb kultúrát, magasabb műveltségi szintet is.

Érdemes itt idézni Dr. Ljubomir Madžar cikkének egy részletét — a *Kultura* című folyóirat 2—3 számában jelent meg —, amelyben a pénzelés rendszerével foglalkozik: „Az eddigi fejtegetések ahhoz a következtetéshez vezetnek, hogy a kulturális szükségletek annyira különfélék, a kulturális tevékenységek pedig annyira heterogének, hogy a kultúra egész területét csak a különböző és komplementáris pénzelési rendszerek pozíciójával lehet hatékonyan szabályozni. A piac, már információs és alokációs hatékonysága miatt is, de különösen a sok decentralizált kezdeményezés kihasználásának lehetősége miatt, rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek a gyors és az általános társadalmi szempontból racionális kulturális fejlődés egyik valóban nélkülözhetetlen hatóeszközévé teszik. Mivel azonban ez sok téren olyan mozgásokat hoz létre, amelyek nincsenek összhangban, nem konzisztensek a társadalmi optimummal, és mivel a kultúra területén, egészében véve, kevésbé hatékony, mint gazdasági téren, szükség mutatkozik a nempiaci mechanizmusra is. Ezek a mechanizmusok különösen szükségesek, amikor a nagy társadalmi szegmentumok vagy társadalmi egészek szintjén jelentkező szükségletekről van szó...”

*

A szlovákiai magyarság helyzetével foglalkozik egyik január végi egész oldalas cikkében az *Új Szó* c. pozsonyi napilap. A cikk a nemzetiségi alkotmánytörvény egyes tételeinek vizsgálatával kezdődik, később azonban igen bőven foglalkozik a magyar iskoláztatás kérdéseivel. Meglepődve állapítjuk meg, hogy sok érintett probléma számunkra is

ismert. A cikkíró többek között megállapítja, hogy „a magyar gyermekek jelentős hányada tanul szlovák tanítási nyelvű iskolában”. Ezek okait kutatva főleg két elterjedt megállapításnál időz, igyekezve megcáfolni ezeket. „Hivatalos adatok alapján — írja — meggyőződhattünk arról, hogy a múlt év folyamán tendenciózusan terjesztett hírek a magyar tanítási nyelvű iskolák alacsonyabb színvonaláról nem felelnek meg a valóságnak... Tehát nemcsak hogy nem lehetett bizonyítani azt az állítást, miszerint a magyar és a szlovák iskolák között színvonalkülönbség van, hanem a szakemberek véleménye éppen az ellenkezőjét támasztja alá: nincs különbség.”

Majd egy másik idézet:

„A magyar tanulók iskolai eredményei azt igazolják, hogy nem igaz az az állítás sem, miszerint a magyar gyermekek jobban érvényesülhetnek az egész országban, ha szlovák iskolát látogatnak. Bebizonyosodott, hogy a magyar iskolákban sem tanítanak gyengébb képességű és képesítésű tanárok, s a diákság tanulmányi eredményei sem rosszabbak más iskoláknál. A tanulók tárgyi tudása pedig olyan magas, hogy a főiskolákon éppúgy megállják a helyüket, mint a többiek. Hazafias magatartásukat sem vonhatja kétségbe senki. Az sem vitás, hogy a tárgyi tudás mellett a szlovák nyelvet is elsajátítják, s egyre tökéletesebben. A főiskolákat időről időre nagyobb számban hagyják el olyan magyar orvosok, mérnökök, tanárok és jogászok, akik előtanulmányaikat magyar iskolákban végezték.”

Szinte semmit sem tudunk ehhez hozzáadni, mintha a problémák, a tévhitek, előítéletek, s az ellenük való érvelés is azonos lenne a mieinkkel.

*

Rolf Hochhuth második színdarabja, *A katonák*, különösen a londoni bemutató után, igen viharos vitát váltott ki. A darabot eredetileg a londoni Nemzeti Színháznak kellett volna bemutatni, ezt azonban betiltották, később, miután sikert aratott Berlinben, New Yorkban és Kanadában, előadták egy londoni privát színházban is. A legnagyobb vitát az váltotta ki, hogy Hochhuth szerint maga Churchill készítette elő Sikorski tábornok, lengyel miniszterelnök tragikus halálát. Az író emiatt többek között rágalmazással vádolják.

Hochhuth hosszabb cikkben válaszol az őt ért vádakra, ebből csak néhány gondolatot emelünk ki:

„1. Személyemet illetően: az amerikaiak szülővárosomba való bevonulása előtt két nappal — 1945. április 3-án — töltöttem be tizennegyedik életéveimet. Nagyon csodálom, hogy abból kifolyólag, hogy mint gyermek és mint német éltem át a hitleri háborút, hogy ebből az következik, hogy Churchillről és 1943-ról nem szabad írnom...” A szerző ezután megemlíti, milyen német történelmi személyiségekről írtak, angol vagy más nem német írók vagy életrajzírók. Most, hogy őt sovinizmussal vádolják, hangsúlyozza, hogy a hitleri Németország ropant borzalmaival, Rotterdamtól Auschwitzig, Buchenwaldtól Belgrádig, Leningrádig, Belzecig vagy Londonig az ő drámája úgy mutatja be, mint a kemény ellenintézkedések okait. „Drámáim olvasói vagy nézői egy percre sem kételkedhetnek abban, hogy egyedül a nácik a felelősek a második világháború kitéréséért. És végül: mégiscsak én voltam az, aki elsőnek vitte színpadra Auschwitzot és a zsidógyilkos Eichmannt. Amikor én Eichmannt a Helytartó második jelenetében megrajzoltam, az izraeliek őt még nem rabolták el.”

A *Times*-ben Churchill hat neves munkatársának aláírásával meg-

jelent levél Sikorski meggyilkolására s ebben Churchill szerepére célzó részéről sajnálattal állapítja meg, hogy egy szóval sem magyarázzák az általa felsorakoztatott tényeket.

*

A belgrádi *Književne novine* folytatásokban közli Dragiša Živković egyetemi tanár *Moderno proučavanje književnosti* című cikkét. Alcíme: *Neki problemi visokoškolske nastave nacionalne književnosti*, s nyilván elsősorban a szerb irodalom tanításában szerzett tapasztalatokra támaszkodik, mégis egyes megállapításai számunkra is érdekesek, és hasznosnak bizonyulhatnak.

Živković kimerítően foglalkozik az irodalomelmélet oktatásának kérdéseivel, az alábbi gondolatok cikkének abból a részéből valók. A szerző szerint az irodalomelmélet tanítása döntő fontosságú a felsőiskolai oktatásban. Ez kell, hogy legyen az alapja az irodalom egész egyetemi tanulmányozásának, át kell, hogy hassa ennek a tanulmányozásnak minden szakaszát és formáját. Ezzel a szükségességgel szemben azonban megállapítja: „A mi rendszerint egyéves irodalomelméleti tanfolyamunk azonban, amelyen a hallgatók éppen hogy elsajátítják az irodalomelméleti terminológiát, szemmel láthatólag nem elegendő azoknak a szakmai-oktatói feladatoknak a megvalósítására, amelyeket a modern irodalmi oktatástól elvárunk. Irodalom szakos hallgatóink igen hiányos elméleti ismeretekkel hagyják el a fakultást, s amatőr módon közelítik meg az irodalmi műveket, az irodalmi elemzést, s ezért csak a legtehetségesebbek, és főleg egyéni útkereséssel, jutnak el egy többé-kevésbé hozzáértő és szerencsés irodalmi interpretációhoz; a többiek reménytelenül állnak a tanteremben a fiatal középiskolások tágra nyitott szemei előtt...”

A professzor azonban nem elégszik meg a helyzet pusztá megállapításával, konkrét javaslatok is vannak, amelyekkel az általa megállapított szükségletet kívánja kielégíttetni. Szerinte az irodalomelmélet tanítását ki kellene terjeszteni három, ha nem is mind a négy évre. Úgy véli, hogy az irodalomtörténeti oktatás racionalizálásával el lehetne kerülni a hallgatók további megterhelését.

Alig vitatható, hogy Živkovićnak igaza van. Alapos elméleti tudás nélkül nincs lehetőség egy-egy irodalmi mű hozzáértő elemzésére, ismertetésére se, a középiskolai tanárok enélkül nem végezhetik alapvető feladataikat. Ennek ellenére sem várható azonban, hogy javaslatát egyből elfogadják. Mint lenni szokott, jelentkeznek most majd a más szakos tanárok, s bizonygatják, hogy az ő tantárgyuk a legfontosabb, abból nem lehet lefaragni, csak hozzáadni lehet. De ettől függetlenül érdekesnek ígérkezik ez a vita, amely valójában az egyetemi oktatás megreformálására irányuló törekvésekbe illeszkedik bele.